

СВІТОВИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ПИВА

У статті узагальнено світовий досвід використання інструментів державного регулювання розвитку ринку алкогольних та слабоалкогольних напоїв, в тому числі пива, з урахуванням особливостей виробництва, обігу та споживання “товарів шкідливої звички” в різних країнах.

Ключові слова: інструменти державного регулювання, негативні наслідки зловживання, державна монополія, алкогольний ринок.

I. Вступ

Останніми роками більшість змін, що здійснюються на ринку слабоалкогольних напоїв України, зумовлені законотворчим процесом, метою якого є скорочення обсягів споживання алкогольних та слабоалкогольних напоїв. Але багато з цих змін здійснювалось без попереднього дослідження взаємодії та взаємовпливу соціально-економічних чинників, що спричиняють особливості поведінки споживачів цього виду продукції в умовах соціальної кризи та недостатньої розвинутості ринкових процесів. Саме це потребує аналізу світового досвіду здійснення державного регулювання виробництва та обігу алкогольної та слабоалкогольної продукції на ринку різних країн на різних етапах їх розвитку.

II. Постановка завдання

Метою статті є дослідження світового досвіду використання інструментів державного регулювання розвитку ринку пива та можливості використання такого досвіду при регулюванні ринку пива України.

III. Результати

Весь зарубіжний досвід використання інструментів державного регулювання щодо алкогольного ринку можна поділити на кілька специфічних груп, у яких найбільш чітко простежуються можливості пристосування держави до особливостей потреб споживачів. До першої групи можна зарахувати ринки алкогольної продукції скандинавських країн, де наявний вагомий прямий вплив держави за рахунок монополізації ринку. Як відомо, алкогольний ринок скандинавських країн відрізняється особливими умовами роботи. У цих країнах виробництво і реалізація спиртних напоїв належить держмонополіям, які є інструментом соціальної політики. Поява державних монополій у цьому регіоні була викликана тим, що в північних країнах населення споживали багато високоградусного спиртного. Поступово діяльність цих монополій звузилася до рівня регулювання роздрібною реалізацією спиртних напоїв. На цьому рівні

регулювання держава отримала можливість обмежувати доступність алкогольних напоїв і впливати на структуру їх продажів шляхом встановлення однієї ціни на однакові товари в усіх місцях реалізації.

У межах скандинавського типу державного регулювання ринку алкогольних напоїв вирізняються особливості здійснення впливу в таких країнах, як Фінляндія, Швеція та Норвегія. Фінляндія є однією з європейських країн, найбільш близькою за стереотипом споживання алкогольних напоїв до України з огляду на схожі кліматичні умови. У законодавчих документах Фінляндії з регулювання алкогольного сектору завжди підкреслювалося, що їх мета – охорона здоров'я населення і зменшення негативних наслідків зловживання. Унікальність монополії державної компанії “Алко” полягала в якнайповнішому зосередженні у віданні одного державного органу всіх складових функціонування алкогольного ринку: законодавчої практики, планування, науки і технології, інформації і статистики, виробництва, дистрибуції, роздрібу, ціноутворення, оподаткування, споживання, експорту і імпорту алкогольної продукції. Регулювання доступності алкогольної продукції у Фінляндії передбачало:

- створення мережі дистрибуції з розрахунком допустимої кількості пунктів продажу залежно від щільності населення, типу населеного пункту, з урахуванням рівня прибутків, мобільності, соціальної структури і міграції;
- встановлення годин роботи і ліміту на одноразовий продаж в одні руки, вікових обмежень та ін. [1, с. 47].

Нині виробництво і реалізація пива у Фінляндії має свої особливості, обумовлені Законом про алкоголь, згідно з яким дозволений продаж у роздріб напоїв, зроблених методом бродіння, зі змістом етилового спирту до 4,7% підприємствами і приватними особами, що мають відповідну ліцензію. Крім того, алкоголем міцністю до 13% можуть торгувати його виробники. Рекламу пива у Фінляндії дозволено, проте обмежено її розміщення на телебаченні з 7.00 до 21.00 год.

Продаж більшої частки спиртних напоїв (у тому числі й пива) у Фінляндії здійснюється в магазинах монополії.

У Швеції з 1919 р. діяла державна монополія на імпорт, експорт, виготовлення і продаж будь-яких спиртних напоїв, крім легкого пива. Нині шведське алкогольне законодавство має м'якшу форму і спрямоване на обмеження споживання алкоголю. Сьогодні торгівля алкоголем у Швеції ведеться так, щоб, наскільки це можливо, запобігати шкідливому впливу на здоров'я населення від споживання товарів, що мають характеристики шкідливої звички, особливо щодо споживачів у підлітковому віці. Насамперед, це виявляється в активній ціновій політиці і обмеженні інтересів, пов'язаних з прибутком від торгівлі спиртними напоями. Закон з маркетингу алкогольних напоїв забороняє рекламу міцних напоїв, вина і міцного пива, спрямовану на широкі верстви населення. Помірний маркетинг алкогольної продукції допускається в магазинах монополії і ресторанах, а реклама дозволена тільки в спеціалізованих виданнях.

У Норвегії також існує державна монополія, створена для виробництва та реалізації спиртних напоїв, якій належить право роздрібного продажу алкогольних напоїв міцніше від 4,7%. При цьому магазини державної монополійної компанії розташовуються тільки у великих населених пунктах і працюють за спеціальним графіком. Крім того, продаж алкогольних напоїв дозволений також у барах і ресторанах.

Наступною групою зі специфічним типом державного регулювання ринку алкогольної та слабоалкогольної продукції, в тому числі пива, є країни Північної Америки. На відміну від скандинавських країн, у США немає державної монополії на виробництво й обіг алкогольної продукції на федеральному рівні, але в межах окремих штатів вона існує. Так, сьогодні державна монополія на оптову й роздрібну торгівлю алкогольною продукцією застосовується у 18 штатах.

Найсупоріші правила діють у штаті Юта, де вся продукція з вмістом алкоголю вище від 3,2% реалізується тільки через спеціальні державні магазини. У штатах Мен, Міссісіпі і Монтана продаж алкогольної продукції здійснюється приватним сектором на підставі виданих місцевою владою ліцензій. У штаті Айдахо монополія на продаж поширена тільки на алкогольні напої із вмістом спирту вище від 16%. У деяких зі штатів, де є державна монополія на продаж алкогольної продукції, продаж пива і сухого вина дозволений у супермаркетах, продовольчих магазинах і в магазинах при бензоколонках. У таких штатах, як Алабама, Аляска, Флорида, Канзас і Огайо застосовується режим повної заборони на продаж і вживання алкоголю.

Імпорт товарів, що характеризуються шкідливою звичкою споживачів, на територію

США може здійснюватися будь-яким підприємцем незалежно від форми власності після отримання ліцензії Бюро з питань алкоголю, тютюну, вогнепальної зброї і вибухових речовин Мініюсту США.

У Канаді відсутня державна монополія на виробництво алкогольної продукції, але обіг і продаж алкогольних напоїв регулюється провінційним законодавством, а імпорт алкогольної продукції регулюється на федеральному рівні. Використовуючи як прямі, так і непрямі інструменти впливу, держава змогла добитися тотального контролю над ринком алкогольної продукції без створення монополії. На федеральному рівні регулювання алкогольного ринку припускає наявність додаткового контролю з метою стягування відповідних акцизів. На провінційному рівні регулювання алкогольного ринку передбачає:

- пропаганду і заохочення чесної, відкритої й етичної політики в галузі контролю, продажу і придбання алкогольних напоїв;
- взаємодію з усіма провінційними, територіальними і федеральними агентствами, що відповідають за контроль, продаж і оподаткування алкогольних напоїв;
- поліпшення системи контролю і поширення алкогольних напоїв шляхом кооперації та вільного поширення інформації.

Таким чином, у Канаді спостерігається подвійний контроль за обігом алкоголю. Це дає значні позитивні результати – збалансованість алкогольного ринку і дотримання гарантій соціальної політики стосовно споживання спиртних напоїв.

Згідно із законодавством усіх канадських провінцій, для виробництва, зберігання і реалізації пива в кожній конкретній провінції потрібне отримання ліцензії від уповноваженого органу. Іноземні компанії можуть продавати свою продукцію на території Канади тільки через офіційні магазини провінційної Палати з контролю за обігом і продажем спиртних напоїв. Що стосується пива, як особливого товару з низьким рівнем алкоголю, законодавство більшості провінцій Канади припускає його продаж у приватних роздрібних магазинах і пивоварнях.

До наступної групи країн, що мають характерні риси державного регулювання ринку алкогольної та слабоалкогольної продукції, в тому числі пива, можна зарахувати країни Південної Америки [2, с. 102]. В Аргентині на законодавчому рівні затверджено положення про те, що державне регулювання в галузі виробництва й обігу алкогольної продукції спрямоване на забезпечення господарських потреб і захист прав споживачів, а також на підвищення її якості і здійснення контролю за її виробництвом, розфасуванням, зберіганням і транспортуванням. Але основний вплив спрямований на виробників алкогольної та слабоалкогольної продукції з погляду не тільки кількісних характеристик, а й якісного складу та цінових пара-

метрів. Усі лікєро-горілчані заводи і заводи з виробництва інших продуктів, до складу яких входить етиловий або метиловий спирт, зобов'язані надавати всю необхідну комерційну документацію представникам контролюючої організації з метою здійснення належного контролю за якістю алкогольної продукції.

Що стосується Бразилії, то виробництво й обіг алкогольної продукції в цій країні має свої особливості, оскільки етиловий спирт використовується в країні переважно як біопаливо для засобів автотранспорту. Тобто етиловий спирт законодавчо не належить до групи товарів продуктового переліку і має більш промислове, ніж споживче значення. При цьому на законодавчому рівні підтверджено, що в Бразилії не існує державної монополії на виробництво й обіг алкогольної продукції. Згідно із законодавством про виробництво та обіг алкогольної продукції:

- усі підприємства алкогольної промисловості проходять обов'язкову реєстрацію, яка дійсна впродовж 10 років;
- на такий самий термін реєструється продукція підприємств;
- реєстрація може бути занульована у випадках порушення правил упаковки, маркування і етикетування продукції.

Крім цього, всі підприємства зобов'язані мати у своєму штаті відповідального фахівця з виробництва, що має профільну освіту і реєстрацію в спеціалізованій Раді за фахом, яка є органом, що контролює якість усієї алкогольної та слабоалкогольної продукції, виробленої та реалізованої в країні.

Наступною групою країн, що мають особливості державного регулювання в галузі виробництва та реалізації алкогольної продукції, є країни Євросоюзу. Як відомо, в усіх країнах Європейського Союзу монополія на виробництво й обіг алкогольної продукції в той чи інший проміжок часу протягом ХХ ст. була скасована. Загальноєвропейським законодавством регулюються загальні умови доступу товарів на ринок алкогольної продукції і порядок ціноутворення. Відповідно до класифікації, прийнятої в Європейському Союзі, пиво входить до складу алкогольних напоїв і має номенклатурний код 2203. Але в межах кожної держави, що входить до складу Євросоюзу, є свої особливості функціонування ринку алкогольної продукції. У кожній країні існують інструменти, що спрямовують вплив держави на виробництво, реалізацію, рекламу чи заборону засобів нав'язування й використання цієї продукції.

Так, в Австрії держава додатково впливає на виробництво алкогольної та слабоалкогольної продукції з урахуванням можливостей вільного обігу та застосування загальних норм рекламування цього виду продукції, що діють у межах Євросоюзу. При цьому, виробництво алкоголю має бути суворо ізольоване від інших виробництв і доступу сторонніх осіб, що передбачає наявність своєрідної

митної території. Специфічному регулюванню підлягає як територія підприємства, так і устаткування, яке використовується при виробництві на кожному з цих підприємств. Воно повинно відповідати умовам, передбаченим юридичними і санітарними нормами. Крім того, потрібне спеціальне приміщення для зберігання готової продукції. У Німеччині чинна система державного регулювання ринку алкогольної продукції подібна до австрійської, але вона є також інструментом державної підтримки сільгоспвиробників [3, с. 97].

У Бельгії основний державний вплив спрямований на регулювання споживання алкогольної та слабоалкогольної продукції. Так, стосовно ринку алкогольної продукції держава виступає регулятором за допомогою відповідної законодавчої бази в таких сферах:

- 1) доступність і рівень цін;
- 2) реклама (законодавчо заборонена реклама алкогольних напоїв, яка адресована неповнолітнім, заохочує до споживання алкогольних напоїв, пов'язує споживання алкоголю й управління автотранспортом);
- 3) обіг алкогольної та слабоалкогольної продукції регулюється поліцією.

Крім того, у Бельгії діють програми Федеральної служби охорони здоров'я, спрямовані на зниження споживання алкогольних напоїв.

У Данії, як і в Бельгії, в рамках державного регулювання ринку алкогольної продукції застосовується специфічна система державної реєстрації, яка передбачає, крім отримання дозволу від державних органів на функціонування суб'єктів алкогольного ринку, отримання дозволу від поліції. У Нідерландах контроль за доступністю алкогольної продукції, навпаки, не є завданням уряду. Це компетенція місцевих органів влади. Уведенню обмежень в галузі виробництва, поширення і продажу алкогольної продукції перешкоджає законодавство з охорони приватної власності, яке є пріоритетним для держави.

У Великобританії основними інструментами регулювання реалізації спиртних напоїв є ліцензування окремих видів діяльності й обкладення усієї алкогольної продукції акцизом. Ліцензуванню підлягають такі види діяльності, як роздрібний продаж алкоголю, постачання алкогольної продукції в роздрібну мережу, забезпечення розважальних заходів і постачання закусок, які працюють у нічний час. Положення закону поширюються на такі типи закладів:

- паби й нічні клуби;
- закриті спортивні споруди;
- заклади, що продають напої, споживання яких передбачено за межами закладу;
- ресторани, що пропонують алкогольні напої при обслуговуванні відвідувачів з 23.00 до 5.00 год;
- готелі;
- приватні громадські клуби, театри і стаціонарні майданчики;
- кінотеатри.

У Великобританії також діє єдина система ліцензій для приміщень, що поширюється на продаж і постачання алкоголю, проведення дозволених публічних вистав, кіно, театри, нічні закусокні і кафе. Ліцензії для приміщення не мають терміну дії, за винятком випадків, коли робиться відповідна заява про обмежений час заходу.

Персональні ліцензії потрібні для самостійної торгівлі і надаються окремо від ліцензій для приміщень, у яких продаються алкогольні напої. Вони видаються строком на 10 років з правом продовження на такий самий термін.

Структура ринку алкогольних напоїв Великобританії включає виробництво і продаж пива, вина, міцних спиртних напоїв, а також інших напоїв на основі бродіння. Загальноприйняте найменування "пиво" на британському ринку об'єднує в собі елі, стаути, портери і лагери (традиційне пиво). Виробництво пива у Великобританії задовольняє потреби внутрішнього ринку на 90%.

В Угорщині виробництво і реалізація пива регулюються державою за допомогою наявності акцизів. Розмір податкової ставки на алкоголь становить приблизно 14000 дол. США на кожен гектолітр чистого алкоголю, що міститься в алкогольній продукції. Обов'язок сплати акцизного податку поширюється як на виробників товару, так і на його імпортерів.

В Іспанії широкий спектр представлених товарів на алкогольному ринку сприяє формуванню у населення країни високої культури споживання цього виду продукції, тому роль держави обмежується тільки функцією регулятора і контролера виробництва й обігу алкоголю.

В Італії наявна державна монополія управління алкогольним ринком і фіскальна монополія. Останнім часом у зв'язку зі зростанням кількості правопорушень, що здійснюються у стані алкогольного сп'яніння, і зростанням масштабів поширення пияцтва серед підлітків істотно посилена функція держави. Основними методами регулювання є ліцензування, сертифікація і видача дозволів на здійснення окремих видів діяльності і на виробництво окремих видів продукції. Тому основними державними органами, зайнятими в реалізації регулятивних методів, є Міністерство економічного розвитку і Міністерство фінансів, а також Митне агентство. Історично Італія є країною, де споживання алкоголю – це елемент культури. Відповідно, держава вбачає свою основну роль у контролі за належною якістю алкогольної продукції, а також у прибутках до бюджету від її виробництва й реалізації за рахунок високого рівня збору обов'язкових платежів.

У Польщі державне регулювання алкогольного ринку здійснюється через державне агентство по боротьбі з алкоголізмом і місце-

ві органи самоврядування шляхом обмеження кількості пунктів продажу. Щорічно Розпорядженням Міністерства фінансів затверджується розмір акцизних мит на алкогольну продукцію, який впливає на її оптову й роздрібну вартість.

У Сербії також немає державної монополії на регулювання ринку алкогольної продукції. Крім того, там не заборонено індивідуальне виробництво вина і міцних алкогольних напоїв. На підприємствах спиртних напоїв, що займаються виготовленням, процесом виробництва повинен управляти дипломований інженер, що спеціалізується в галузі виноробства, харчових технологій або агрономії, з досвідом роботи за фахом не менше ніж два роки.

У Франції виробництво й обіг алкогольної продукції регулюються правилами вільного ринку на підставі попиту і пропозиції. Внутрішні ціни на алкоголь встановлюються в умовах конкуренції між виробниками натурального і синтетичного спирту. Для поширення алкогольної продукції юридична особа повинна мати спеціальний дозвіл для цього виду діяльності. Відповідно до законодавства, спирт і алкогольні напої у Франції поділяються на такі категорії: пиво, вино, напої бродіння (сидр, грушівка, медовий напій і т. ін.), проміжні напої (порто, херес тощо), спирт етиловий (напої зі спирту). Крім акцизів на алкогольну продукцію, у Франції нараховуються такі збори, як спеціальний збір на профілактику алкоголізму, застосовуваний до алкогольних напоїв із вмістом спирту понад 25% (1,6 євро за літр) і податок на суміш алкогольних і безалкогольних напоїв (11 євро за декалітр чистого спирту). Контроль на всіх стадіях виробництва й обігу алкоголю здійснює Генеральна дирекція митниць і непрямих податків Франції.

У Чехії будь-яка особа (у тому числі і фізична) має право займатися виробництвом, перевезенням, зберіганням і продажем спиртних напоїв за наявності свідоцтва про концесійне підприємництво. Для його отримання, крім звичайних документів, потрібна наявність дозволу Міністерства сільського господарства або Міністерства промисловості і торгівлі Чехії. У дозволі міністерства зазначено адресу підприємства-виробника, обсяг дозволених видів діяльності тощо. При цьому для кожного наступного підприємства, заявку про яке подає та сама особа, потрібний окремий дозвіл міністерства. Основною метою цієї законодавчої норми є наповнення бюджету Чеської Республіки й обмеження неприпустимих якісних змін окремих видів алкогольної та слабоалкогольної продукції.

Відповідно до наведеного досвіду державного регулювання ринку товарів, що мають характеристики шкідливої звички споживачів, за кордоном можна здійснити угруповання основних напрямів його регулювання (табл.).

Таблиця

Основні напрями державного регулювання ринку алкогольної продукції

Групи країн	Напрями регулювання						Ліцензування окремих видів діяльності
	Мета державної дії на алкогольний ринок	Обмеження обсягів продажів	Дія на рекламу	Обмеження ціни алкогольної продукції	Обмеження якості алкогольної продукції	Ліцензування окремих видів діяльності	
Скандинавські країни (Швеція, Норвегія, Фінляндія)	Охорона здоров'я населення і зменшення негативних наслідків зловживання алкоголем	Встановлення часу продажу спиртних напоїв; створення державно регульованої мережі дистрибуції	Обмеження розміщення реклами на телебаченні, реклами в спеціалізованих виданнях	Регулювання цін на алкоголь	–	Стандартне ліцензування окремих видів діяльності	
Європейський Союз	Загальні умови доступу товарів на ринок і порядок ціноутворення, підтримка сільгоспвиробників, поповнення бюджету	Регулюється поліцією	Законодавча заборона соціально-негативної реклами	Ринковий підхід до формування цін на алкоголь	Ізоляція виробництва спиртних напоїв	Наявність ліцензій для приміщень і персональних ліцензій; високої акцизної збори	
Північна Америка	Забезпечення соціальних гарантій і умов доступу товарів на ринок	Створення державно регульованої мережі дистрибуції	–	–	–	Стандартне ліцензування окремих видів діяльності	
Південна Америка	Забезпечення господарських потреб і захист прав споживачів	–	–	–	Обов'язкова реєстрація підприємств	Стандартне ліцензування окремих видів діяльності	

IV. Висновки

Виходячи з проведеного аналізу напрямів державної дії на ринок алкогольної продукції можна побачити, що більшість вітчизняних методів регулювання ринку товарів, які мають характеристики шкідливої звички, відповідають міжнародному досвіду. Водночас для боротьби з негативним соціальним ефектом алкоголізму у вітчизняній практиці не досить використані методи державної дії на культуру споживання спиртних напоїв, тоді як зарубіжний досвід показує їх економічну ефективність порівняно з витратами

на відшкодування втрат, пов'язаних з надмірним уживанням спиртних напоїв.

Список використаної літератури

1. Ляликов Д.Н. Государственное регулирование потребления алкоголя в Финляндии : научно-аналитический обзор / Д.Н. Ляликов. – М. : ИНИОН АН СССР, 1987.
2. Alcohol: no ordinary commodity : research and policy / T. Babor et al. – Oxford : University Press, 2003.
3. Alcohol policy and the public good / G. Edwards et al. – Oxford : University Press, 1994.

Стаття надійшла до редакції 04.08.2012.

Стельмашенко Е.А. Мировой опыт использования инструментов государственного регулирования развития рынка пива

В статье представлен мировой опыт использования инструментов государственного регулирования развития рынка алкогольных и слабоалкогольных напитков, в том числе пива, с учетом особенностей производства, оборота и потребления "товаров вредной привычки" в разных странах.

Ключевые слова: инструменты государственного регулирования, негативные последствия злоупотребления, государственная монополия, алкогольный рынок.

Stelmashenko E. World experience of the use of instruments of government control of market of beer development

World experience of the use of instruments of government control of market of alcoholic and low-alcoholic beverages development is presented in the article, including beer, taking into account the features of production, turn and consumption of "commodities of harmful habit" in different countries.

Key words: instruments of government control, negative consequences of abuse, government monopoly, alcoholic market.